

جغرافیا و توسعه شماره ۴۶ بهار ۱۳۹۶

وصول مقاله : ۱۳۹۴/۱۰/۱۷

تأیید نهایی : ۱۳۹۵/۰۸/۱۶

صفحات : ۲۰۷-۲۲۴

مقایسه‌ی تحلیلی الگوی سکونتگاه‌های غیررسمی

مطالعه موردی: شهر مریوان

دکتر فرزاد ویسی^۱

چکیده

سکونتگاه‌های غیررسمی یکی از چالش‌های اساسی مدیریت شهری است و شناخت الگوهای موجود در این سکونتگاه‌ها کمک شایانی به مدیریت این نوع شیوه سکونتی می‌نماید. این مقاله بر آن است الگوهای موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مریوان را تعیین و تحلیل نماید. پژوهش به شیوه توصیفی-تحلیلی انجام شده و محدوده‌ی مورد پژوهش شامل ۴ منطقه‌ی حاشیه‌نشین شهر مریوان (کوثر، تپه موسک، سردشی، تفرینی‌ها) می‌باشد. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران ۳۲۰ نمونه است که به صورت تصادفی و به نسبت سهم جمعیتی از چهار محله انتخاب شده و ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی محلات مورد مطالعه، جمع‌آوری و تحلیل گردیده است.

نتایج نشان می‌دهد از نظر مبداء قبل از مهاجرت، بالاترین درصد مهاجران روستایی متعلق به محله تفرینی (۴۹ درصد) است و در بقیه محلات سردشی (۶۷ درصد) کوثر (۷۲ درصد) و تپه موسک (۶۴ درصد ساکنان غیرمهاجر بوده و از سایر محلات به این سکونتگاه‌های غیررسمی آمده‌اند. از نظر شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی دو گروه محله غیر رسمی تفرینی و تپه موسک با کوثر و سردشی، ویژگی‌های متفاوتی دارند. در بخش آمار استنباطی نیز بر اساس آزمون تاوی-بی کندال، بین محله‌های تفرینی و تپه‌موسک با هم $R_{\text{S}}=0.214$ و محله‌های کوثر و سردشی با هم $R_{\text{S}}=0.449$ از نظر ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی رابطه‌ی مستقیم و معناداری وجود دارد. همچنین آزمون یومن-ویتنی در مقایسه‌ی بین محله‌های تفرینی و تپه‌موسک با محله‌های کوثر و سردشی $\text{sig}_{\text{S}}=0.000$ نشان داد که از نظر ویژگی‌های (اجتماعی و کالبدی) تفاوت آماری معناداری بین دو گروه وجود دارد. نتیجه اینکه محلات کوثر و سردشی‌ها ترکیبی از ویژگی‌های رسمی و غیررسمی را همزمان دارند و محله‌ی تفرینی‌ها و تپه موسک ویژگی‌های مشابهی با سایر سکونتگاه‌های غیررسمی متداول دارند در واقع در این شهر با دو نوع الگو در سکونتگاه‌های غیررسمی مواجه هستیم. کلیدواژه‌ها: حاشیه‌نشینی، مریوان، سکونتگاه غیررسمی، الگوهای حاشیه‌نشینی، گونه‌شناسی سکونتگاه‌های غیر رسمی.

طرح مسأله

رشد سریع شهری در قرن گذشته باعث گردید بخش عمده ای از جمعیت بیشتر کشورها در شهرها ساکن شوند. در میان بزرگترین چالش‌های قرن ۲۱ یکی هم رشد سریع شهرنشینی است به عنوان مثال عمده موارد چالش برانگیز اجتماعی در شهرها شامل انواع گوناگونی از بیکاری، تغییرات اقلیمی و کاهش کیفیت محیط می باشد، در همان حال شهرها کلید توسعه در سطح ملی را نیز در دست دارند. آنها پتانسیلی برای انواع فرصت‌های اقتصادی، افزایش کارایی انرژی، کاهش نابرابری و خلق معیشت پایدار برای همه را دارند تاریخ نشان داده شهرنشینی منجر به توسعه می‌شود همچنین این موضوع روشن است که شهرنشینی منبعی برای توسعه است نه اینکه محصول آن باشد (UNhabitat, 2012, i). در آغاز قرن بیست و یکم از جمعیت بیش از شش میلیارد نفری جهان، بیش از نیمی از آنها در نواحی شهری زندگی می‌کنند (UN Habitate, 2003:25) که عمدتاً با تمرکز در شهرهای میلیونی همراه است (صرافی، ۱۳۷۹: ۶۴). یک سوم جمعیت شهری کره‌ی زمین در سکونتگاه‌های غیررسمی زندگی می‌کنند (Un- habitat, 2014, 8).

تخمین زده می‌شود حدود یک میلیارد نفر از جمعیت شهری کل کره‌ی زمین در سکونتگاه‌های غیر رسمی ساکن هستند (UN habitate, 2003:2; Wekesa et al, 2011: 239). علاوه بر نرخ رشد بالا، برنامه ریزان و دولت‌ها در کشورهای در حال توسعه مواجه با چالش نرخ رشد بالای فقر در شهرها نیز هستند (Kohli, 2012:155). در چنین شرایطی شهرها، به ویژه شهرهای میلیونی کشورهای در حال توسعه به شکل غم انگیزی مکان تمرکز فقر شده و به مرور تعداد زیادی از فقرا به حاشیه‌ی شهرها رانده می‌شوند که در آن جا نیز با مشکلات جدیدی برخاسته از

شرایط محلی روبرو می‌گردند (Hall & Ulrich, 2000: 14). در ایران نیز به موازات رشد شهرنشینی، گسترش محلات فقیرنشین به ویژه سکونتگاه‌های غیر رسمی از پدیده‌های فراگیر شهر معاصر بوده است (ایراندوست، ۱۳۸۶: ۲۰۲). رشد شتابان شهری عواقب و پیامدهای متفاوتی را به دنبال داشته و با آسیب‌های شهری متعددی همراه شده است نارسایی‌های تأسیساتی، آسیب اقتصادی، آسیب‌های زیست‌محیطی، نارسایی خدماتی در حوزه‌های شهری و به دنبال آن ایجاد محله‌های حاشیه‌نشین از جمله پیامدهای شهرنشینی شتابان به شمار می‌رود (حیدری نوشهر و نظریان، ۱۳۹۰: ۳۲). مفهوم حاشیه‌ای شدن حاکی از وجود یک پیرامون اقتصادی یا اجتماعی است و حکایت از آن دارد که مردم خارج از نظام زندگی می‌کنند در این زمینه مسأله‌ی مهم، تأثیر کاربری‌های شهری در قشربندی اجتماعی و اقتصادی است (رضویان، ۱۳۸۱: ۷۰؛ پاتر، ۱۳۸۴: ۲۶۱). اگرچه تحقیقات گسترده‌ای در مورد پدیده‌ی سکونتگاه‌های غیر رسمی و علل و پیامدهای آن انجام شده است با این وجود در مورد گونه‌شناسی و الگوهای موجود در سکونتگاه‌های غیر رسمی این تحقیقات محدودتر است.

شناخت الگوهای موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی و تشخیص شباهت‌ها و تفاوت‌های این الگوها عامل مؤثری در مدیریت این سکونتگاه‌ها می‌باشد زیرا دیدگاه رایج در این مورد، سکونتگاه‌هایی با ویژگی‌هایی مشخص و نزدیک به هم است. اگرچه این سکونتگاه‌ها (سکونتگاه‌های غیررسمی) در کل فقیرنشین نامیده می‌شوند اما واقعیت این است که انواع، روند تشکیل، علت و الگوهای گوناگونی را حتی در یک شهر متوسط به نمایش می‌گذارند (ایراندوست، ۱۳۹۲: ۹۴). شکل-گیری این الگوها عمدتاً تحت تأثیر شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حتی سیاسی کشورها می‌باشد در واقع در دنیا و در کشور و حتی در داخل یک شهر

پیشینه‌ی تحقیق

در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم با رشد سریع سکونتگاه‌های غیررسمی، پژوهش‌های گسترده‌ای در سطح بین‌المللی و ملی در مورد این سکونتگاه‌ها انجام شده است که عمدتاً به دلایل و پیامدها و آثار این نوع سکونتگاه‌ها پرداخته‌اند با این وجود، طبقه‌بندی و گونه‌شناسی این سکونتگاه‌ها به صورت محدودتر مورد بررسی قرار گرفته است.

پیران با پژوهش‌های گسترده در مورد سکونتگاه‌های غیررسمی به دلایل و پیامدهای این نوع اسکان در سطح کشور پرداخته است و علاوه بر ویژگی‌های کالبدی و اجتماعی و اقتصادی این سکونتگاه‌ها، بطور خاص، بعد اجتماعی این سکونتگاه‌ها را بررسی و تحلیل کرده است (پیران، ۱۳۷۳، ۱۳۸۷؛ Piran, 2002). صرفی با تحقیقات خود در چندین مقاله به پدیده سکونتگاه‌های غیررسمی پرداخته است او ضمن پذیرش سکونتگاه‌های غیر رسمی این نوع اسکان را قابل ارتقاء و ساماندهی می‌داند و در نهایت برای ساماندهی این مناطق راهکارهایی را ذکر می‌نماید و امنیت سکونت برای ساکنان را به عنوان یکی از موارد مهم مورد تأکید قرار داده است (صرفی، ۱۳۸۱a، ۱۳۸۱b، ۱۳۸۱، ۱۳۸۷، ۱۳۸۴).

شیعه و دیگران در تحقیقی به بررسی روش‌های شناسایی و الگوهای سکونتگاه‌های غیررسمی با مدل AHP در محیط GIS پرداختند. آنها به این نتیجه رسیدند که کاربرد روش‌های مبتنی بر سیستم‌اطلاعات جغرافیایی در شناخت الگوهای سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر کرج نشان می‌دهد که این روش ضمن دارا بودن دقت کافی در شناسایی سکونتگاه‌های غیررسمی، در کاهش هزینه و زمان نیز بسیار مؤثر بوده است.

با الگوهای متفاوتی از سکونتگاه‌های غیررسمی مواجه هستیم که شناخت این الگوها مقدمه مدیریت صحیح و ساماندهی این نوع شیوه اسکان می باشد. استان کردستان به عنوان یکی از استان های غرب کشور از معضل حاشیه‌نشینی برکنار نبوده و معضلات و پیامدهای حاشیه‌نشینی در این استان همچون سایر استان‌های کشور خودنمایی می‌کند. شهر مریوان به عنوان یکی از شهرهای استان کردستان در چند دهه‌ی اخیر با معضل حاشیه‌نشینی روبرو بوده است. مشکل سکونتگاه‌های غیررسمی پس از پایان جنگ تحمیلی و همزمان رونق اقتصادی ناشی از مبادلات مرزی به شیوه‌ی رسمی و غیررسمی با کشور همسایه و مهاجرت‌های روستایی- شهری و شهر به شهر از سایر نقاط استان، به شکل گسترده‌ای تشدید شد. در فاصله‌ی دو سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۷۵ جمعیت این شهر دو برابر شد. رشد سریع جمعیتی با رشد فیزیکی و افزایش سکونتگاه‌های غیررسمی در این شهر همراه بوده است. این پژوهش در پی آن است به این پرسش پاسخ دهد که بر اساس شاخص‌های کالبدی و اقتصادی و اجتماعی، چه الگوهایی از سکونتگاه‌های غیررسمی در این شهر وجود دارد و و این الگوها چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی با یکدیگر دارند؟ بر این اساس، هدف تحقیق شناخت الگوهای موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مریوان می‌باشد و می‌توان این‌گونه فرضیه‌ی تحقیق را تدوین کرد که، به نظر می‌رسد سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر مریوان دارای الگوهایی متفاوت هستند. این پژوهش می‌تواند شروعی برای نگاه دقیق‌تر و عمیق‌تر بر الگوی سکونتگاه‌های غیررسمی موجود در کشورمان، جهت مدیریت کارآمدتر این پدیده باشد.

شاخص‌های عمومی و از جمله ویژگی‌های کمی و کیفی مسکن، زیرساخت‌ها و معیارهای اقتصادی و اجتماعی مشترکی را می‌توان برای این سکونتگاه‌ها تعریف کرد (ایراندوست و دیگران، ۱۳۹۳: ۴۳). علاوه بر محققان داخلی، پژوهشگران خارج از کشور در زمینه تعیین و تشخیص الگوهای سکونتگاه‌های غیررسمی پژوهش‌هایی را انجام داده‌اند.

تسنکوا در مطالعه‌ای به بررسی وضعیت و تشخیص الگوهای موجود سکونتگاه‌های غیررسمی در بخشی از اروپا می‌پردازد و در نهایت نتیجه می‌گیرد که بر اساس شاخص‌های مورد بررسی ۵ الگوی متفاوت از سکونتگاه غیررسمی در کشورهای مورد تحقیق وجود دارد (Tsenkova, 2009:5).

بوگان سودیتو و گابریل والنسینو که در تحقیقی با عنوان سکونتگاه‌های غیررسمی در رومانی، الگوهای فضایی-اجتماعی و گونه‌شناسی، به تعیین و تشخیص الگوهای موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای رومانی پرداختند و به این نتیجه رسیدند که گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی و شکل‌های متنوع آن در رومانی در دوره‌ی بعد از کمونیسم، به دلیل نامناسب بودن ابزارهای قانونی در برنامه‌ریزی شهری و کنترل ضعیف و مدیریت نامناسب است. آنها همچنین ضمن تحلیل ویژگی‌ها و گونه‌شناسی فضایی، سکونتگاه‌های غیررسمی را در ارتباط با چارچوب اجتماعی و سیاسی این نوع توسعه‌ی مسکن تحلیل کرده‌اند (Suditua & valceanu, 2013: 65).

اشتیاک و کومار در تحقیقی به شناخت و طبقه‌بندی سکونتگاه‌های غیررسمی در پایتخت هند پرداختند و به این نتیجه رسیدند که در پایتخت هند بر اساس شاخص‌های مورد بررسی، ۸ نوع الگوی سکونتگاه غیررسمی و ۶ منطقه با سکونتگاه غیررسمی قابل تشخیص است.

همچنین از دیگر نتایج این پژوهش، ارائه‌ی روشی برای تبدیل معیارهای کیفی به معیارهای کمی می‌باشد. از نظر آنها الگوی پیشنهادی در محیط GIS قابل تعمیم به دیگر شهرهای کشور نیز می‌باشد (شیعه و دیگران، ۱۳۸۹: ۷۷).

در واقع در این تحقیق، پژوهشگران در تشخیص و طبقه‌بندی الگوهای سکونتی از سیستم اطلاعات جغرافیایی استفاده کرده‌اند. ایراندوست و صرافی در تحقیقی با عنوان سکونتگاه‌های یاس و امید در کرمانشاه ضمن توضیح درمورد شاخص سکونتگاه‌های امید و یاس در به این نتیجه رسیدند که هر دو الگو در سکونتگاه‌های غیررسمی کرمانشاه وجود دارد و با توجه به تفاوت‌های موجود در الگوی سکونتگاه‌های غیررسمی، باید رویکرد سامان‌دهی و بهسازی و دستور کار هر یک از سکونتگاه‌های امید و یاس متفاوت باشد همچنین محلاتی را به عنوان سکونتگاه‌های یاس و محلاتی را به عنوان سکونتگاه‌های امید شناسایی کردند (ایراندوست و صرافی، ۱۳۸۹: ۲۰۱).

ایراندوست و دیگران در تحقیقی به بررسی گونه‌شناسی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای ایران با تأکید بر شهرهای سنندج و کرمانشاه پرداختند آنها پس از مطالعه‌ی تطبیقی شهرهای سنندج و کرمانشاه به این نتیجه رسیدند که بر اساس یافته‌های تحقیق، سکونتگاه‌های غیررسمی الگوهای گوناگونی دارند و می‌توان سکونتگاه‌های غیررسمی را بر اساس نحوه‌ی شکل‌گیری، روند تشکیل، مقیاس و موقعیت دسته‌بندی نمود (ایراندوست و دیگران، ۱۳۹۲: ۹۱).

ایراندوست و دیگران در تحقیقی به بررسی و تحلیل شاخص‌های تعریف و تعیین سکونتگاه‌های غیررسمی در ایران پرداختند و به این نتیجه رسیدند که اگرچه با توجه به ویژگی‌های هر شهر و روند تشکیل سکونتگاه‌های غیررسمی، هر سکونتگاه دارای شاخص‌ها و ویژگی‌های منحصر به فردی است اما

شهر دیگر و حتی در داخل یک شهر نیز متفاوت است. تسانکوا از نظر گونه‌شناسی و طبقه‌بندی، ۵ گونه سکونتگاه غیررسمی در منطقه‌ی کمیسیون اقتصادی سازمان ملل برای اروپا را تشخیص داده و بررسی کرده است که شامل: ۱- سکونتگاه‌های ایجاد شده در زمین‌های خصوصی و عمومی ۲- سکونتگاه‌های محل سکونت‌پناهندگان گروه‌های آسیب‌پذیر ۳- سکونتگاه‌های حاشیه‌نشین ارتقاء یافته ۴- حومه‌های با مالکیت غیر قانونی و تغییر کاربری داده شده با روش غیر قانونی ۵- سکونتگاه‌های شلوغ بدون امکانات مناسب در مراکز شهری و نواحی شهری با تراکم زیاد (Tsenkova, 2009:7).

مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل در یک دسته‌بندی کلی از انواع سکونتگاه‌های غیررسمی، آنها را به دو دسته اصلی تقسیم می‌نماید: نواحی در حال رکود و نواحی در حال پیشرفت و هر کدام از این دو مورد برای اهداف تحلیل به موارد زیر تقسیم می‌شود:

۱- نواحی در حال رکود، این سکونتگاه‌ها خود شامل الف: حاشیه‌نشین‌های مراکز قدیمی شهرها و ب: حاشیه‌نشین‌های جدید می‌باشد.

۲- سکونتگاه‌های در حال پیشرفت، که خود شامل الف: سکونتگاه‌های اشغال شده به صورت غیر قانونی و تفکیک‌های نیمه‌قانونی انجام شده می‌باشد (UN-Habitat, 2003:80).

در واقع در گروه اول یعنی نواحی در حال رکود، شرایط اقتصادی، اجتماعی و کالبدی منطقه دارای سکونتگاه غیررسمی نسبت به گذشته تغییری نداشته است و چشم‌انداز مناسبی نیز پیش روی ساکنان قرار نمی‌دهد این مناطق یا نسبت به گذشته تغییری نداشته یا وضعیت آنها بدتر شده است تلاش برای ارتقاء و بهبود شرایط زیست و زندگی در این سکونتگاه‌ها معمولاً مشکلات بیشتری نسبت به

نتایج همچنین نشان داد که سکونتگاه‌های غیر رسمی کوچکتر، تعداد بیشتری در خوشه سکونتگاهی داشته و تعداد جمعیت بیشتری را نیز در خود پذیرفته‌اند (dshtyiaq & kumar, 2011: 37).

کاهلی و دیگران در پژوهشی به تشخیص و طبقه‌بندی الگوی سکونتگاه‌های غیررسمی با استفاده از تصاویر سنجش از دور در کنیا پرداختند. آنها در این مطالعه از دو شاخص راه (جاده) و ویژگی ساختمان‌ها برای شناخت این نوع بافت‌ها بدون حضور فیزیکی در محل استفاده کردند.

نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که این روش برای تشخیص و طبقه‌بندی الگوی سکونتگاه‌های غیررسمی مفید و کاربردی و قابل استفاده است (Kohli et al, 2011: 154). سیروری در تحقیقی به بررسی و مقایسه‌ی الگوهای فضایی سکونتگاه‌های غیررسمی در دو شهر دارالسلام و نایروبی پرداخت. نتایج نشان داد که موقعیت و الگوی ریخت‌شناسی سکونتگاه‌های غیر رسمی نایروبی متفاوت با دارالسلام است و ویژگی‌های مسکن نیز در سکونتگاه‌های غیررسمی این دو با هم متفاوت است دسترسی‌ها و معابر در نایروبی بالاتر و بهتر از دارالسلام است نتایج ریخت‌شناسی تحقیق همچنین نشان داد که وسعت سکونتگاه‌های غیررسمی در نایروبی کمتر از دارالسلام است و کاربری اصلی در هر دو سکونتگاه، کاربری مسکونی است (Sirueri, 2015: i).

چارچوب نظری

گونه‌شناسی یک جنبه‌ی مهم از مطالعه‌ی شیوه‌های سکونت‌ی بخصوص در نواحی شهری کشورهای در حال توسعه است در این شهرها انواع مختلفی از خانه‌ها با سازه‌های متفاوت و تسهیلات رفاهی مختلف وجود دارد (Ashtiyaa and Kumar, 2011:38).

فرم‌های فضایی و شرایط فیزیکی سکونتگاه‌های حاشیه‌ای از ناحیه‌ای به ناحیه‌ای دیگر و از شهری به

و ساکن شدن در نزدیکی هسته‌ی اقتصادی شهر است.

گروه دوم، در پی تثبیت موقعیت‌اند و با جای پای که در اقتصاد شهر یافته‌اند به دنبال دستیابی به استانداردهای بالاتر و امکانات و حتی مالکیت مسکن هستند. گروه سوم، یعنی جویندگان پایگاه درآمدی متوسط نیز در حال طی کردن پله‌های ترقی هستند و استانداردهای زندگی برایشان هدف اصلی است (ایراندوست و صرافی، ۱۳۹۰: ۲۲۹). در ارتباط با مفاهیم ارائه شده از سوی ترنر نگرانی عمده برای طلایه‌داران و تثبیت‌شوندگان بسیار فقیر است که در میان آنان گروه قابل ملاحظه‌ای توان رسیدن به فرایند تثبیت موقعیت را ندارند که تقریباً همان ساکنان آلونک‌های یأس هستند (گیلبرت و گالگر، ۱۳۷۵، ۲۰۵). پرلمن^۵ در بررسی مجدد محلات مورد بررسی خود در سال ۲۰۰۲ به روشنی به شکلی جدید از حاشیه‌نشینی اشاره کرد که با توجه به عواملی از جمله گسترش شکاف فقر و عوامل کلان اقتصادی، شرایط غیررسمی و نبود نظارت و شرایط کار در جامعه‌ی صنعتی جدید شکل گرفته است (Perlman, 2004: 199). بطور کلی نظریه‌پردازانی مثل آبرامز، استاکس، پیران، پرلمن و ترنر در مورد تقسیم‌بندی سکونتگاه‌های غیررسمی اظهار نظر کرده‌اند که در جدول زیر بطور خلاصه ذکر شده است.

آلونک‌های امید دارد سکونتگاه‌هایی در این طبقه قرار دارند که گاهی برای چند دهه وضعیت اولیه‌ی خود را حفظ کرده و تغییری در آنها به وجود نیامده است این الگو را به نوعی می‌توان سکونتگاه یأس نامید. در گروه دوم سکونتگاه‌هایی قرار می‌گیرد که روند ارتقاء و بهبود آنها در جریان بوده و بهبود قابل توجهی در شاخص‌های کالبدی، اقتصادی و اجتماعی آنها روی داده بطوری که با مقایسه‌ی آنها با گذشته روند رو به رشدی را نشان می‌دهند. مفهوم آلونک‌های امید^۱ (محل‌های فقیرنشین امید) و آلونک‌های یأس^۲ (محل‌های فقیرنشین نومیدی) را برای اولین بار استاکس^۳ در اوایل دهه‌ی ۱۹۶۰، ارائه کرد.

وی در مقاله‌ای با طرح این دو اصطلاح، به ترسیم مرز مشخصی بین جوامع فقیر موفق (رو به ترقی) و ناموفق (رو به زوال) پرداخت. منظور استاکس از آلونک‌های امید سکونتگاه‌هایی بود که روند رو به رشد و آینده‌ی موفق‌تری را پیش روی داشتند و برخلاف آن آلونک‌های یأس چشم‌اندازی روشن از ارتقاء و بهبود را نشان نمی‌داد و به تعبیری در قهقرا و زوال قرار داشتند (پاتر و ایونز، ۱۳۸۴: ۲۲۱).

آلونک‌های امید و سکونتگاه‌های یأس و همچنین نواحی در حال رکود و سکونتگاه‌های در حال پیشرفت هر دو به سکونتگاه‌هایی مشابه دلالت دارند و تقسیم‌بندی مورد نظر مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل مشابه تقسیم‌بندی استاکس می‌باشد. تقریباً در شباهت‌هایی با گونه‌شناسی استاکس، ترنر^۴ نیز گروه‌های ساکن در این سکونتگاه‌ها را بر پایه پویایی سکونت به سه دسته تقسیم کرد. از نگاه ترنر، طلایه‌دار تازه‌وارد کم‌درآمد، معمولاً مهاجر نورسیده‌ای است که به دنبال مستقر شدن در شهر و یافتن شغل

1-Slum of hope
2-Slum of despair
3-Stokes
4-John.F.C.Terner

جدول ۱: دیدگاه‌های مختلف در تقسیم‌بندی سکونتگاهها

کارشناس	تقسیم‌بندی
آبرامز	بی‌خانمان‌ها و خیابان‌خواب‌ها، گروه‌هایی که اتاقی یا خانه‌ای در محلات فقیر نشین اجاره می‌کنند، حلبی‌آبادنشین‌ها و ساکنان زورآبادها
استاکس	آلونک‌ها امید (روبه‌ترقی) آلونک‌های یأس (رو به زوال)
پیران	اسکان نایابی
جان اف سی ترنر	طلاپه‌دار، گروه‌های در پی تثبیت، جویندگان پایگاه درآمدی متوسط
پرلمن	به حاشیه رانده شدن در مقابل حاشیه‌نشین، حاشیه‌ای بودن صنعتی حاشیه‌ای بودن فراصنعتی

مأخذ: ایراندوست، ۱۳۹۳

میدانی استفاده شده است، ابتدا برای بررسی چارچوب نظری و سوابق موجود با روش کتابخانه‌ای اطلاعات مورد نظر گردآوری شده است سپس براساس مطالعات کتابخانه‌ای برای بررسی الگوی سکونتگاه‌های غیر رسمی پرسشنامه‌ای طراحی شده است.

روایی پرسشنامه بر اساس ارائه به کارشناسان و اساتید صاحب‌نظر بررسی و مورد تأیید قرار گرفته است. برای محاسبه‌ی پایایی پرسشنامه برای چند بخش از پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده شده است و عدد میانگین ۸۴ صدم به‌دست آمده که عدد قابل قبولی می‌باشد. پرسشنامه‌ها به صورت پیش‌آزمون تکمیل شده و اشکالات نهایی آن برطرف گردیده است. جامعه‌ی آماری این تحقیق کل محلات حاشیه‌نشین شهر مریوان می‌باشد که از این میان ۴ محله (سردشی، کوثر، تفرینی‌ها، تپه‌موسک) که از طرف شهرداری جزو اسکان غیررسمی اعلام شده است به عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. تعداد پرسشنامه‌ی مورد نیاز و در واقع حجم نمونه بر اساس تعداد ۶۳۰۰ واحد مسکونی اعلام شده از طرف شهرداری مریوان برای هر چهار محله با استفاده از فرمول کوکران ۳۶۴ تعیین شده است. پرسشنامه‌ها به نسبت جمعیتی در ۴ منطقه به صورت تصادفی توسط پرسشگران بین خانوارها توزیع و تکمیل گردیده‌اند.

در شهرنشین شدن سریع جمعیت در شهرهای جهان در حال توسعه، بخشی از سکونتگاه‌ها ماهیت غیررسمی به خود می‌گیرد که این خود نیز دارای الگوهایی است و تمام سکونتگاه‌های غیررسمی دارای ویژگی‌های مشابه نبوده و یک الگو ندارند کما اینکه مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل نیز معتقد است که سکونتگاه‌های غیررسمی از کشوری به کشور دیگر از شهری به شهر دیگر و حتی در داخل یک شهر نیز از ویژگی‌های متفاوتی برخوردارند (UN habitat, 2003: 79).

دیدگاه‌های تئوریک در روبرو شدن با سکونتگاه‌های غیررسمی دو حالت امید و ناامیدی و یأس و امید و رکود و رونق را به منظور شناخت ارتقاء و نزول وضعیت این سکونتگاه‌ها شناسایی کرده‌اند. در این پژوهش نیز تلاش می‌شود تحلیل الگوهای موجود در سکونتگاه‌های غیررسمی در محدوده‌ی مورد مطالعه با دیدگاه سکونتگاه‌های در حال پیشرفت و سکونتگاه‌های در حال رکود (رویکرد مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل، هبیتات) یا آنچه به سکونتگاه‌های فقر و امید هم‌نام‌گذاری شده‌اند، تحلیل شود.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر روش با توجه به ماهیت موضوع مورد بررسی، توصیفی- تحلیلی و از نظر هدف کاربردی است. برای جمع‌آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و

آزمون یومن- ویتنی، برای سنجش تفاوت بین دو گروه از محله‌ها استفاده شده است.

منطقه‌ی مورد مطالعه

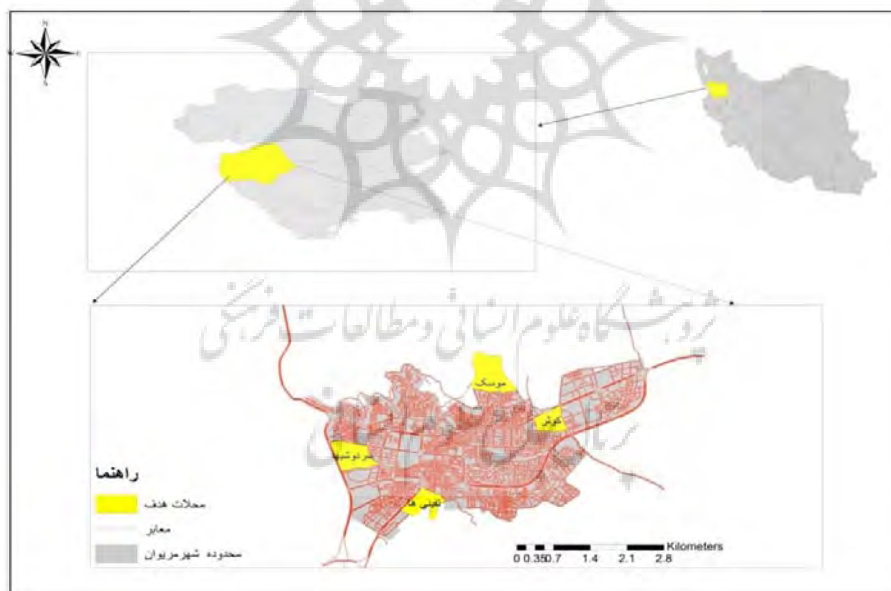
شهر مریوان یکی از شهرهای استان کردستان است که در غرب استان واقع گردیده و در ۱۲۵ کیلومتری شهر سنندج قرار دارد این شهر در بین ۴۶ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۴۵ درجه و ۵۸ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۴۸ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۱۹ دقیقه عرض شمالی و در ارتفاع ۱۲۶۸ متری از سطح دریای آزاد قرار گرفته است. بر اساس آمار ۱۳۹۰ این شهر ۱۰۴۶۴ نفر جمعیت دارد که از نظر جمعیتی سومین شهر استان محسوب می‌شود (استانداری کردستان، ۱۳۹۳: ۱۷، ۶۷).

جدول ۲: تعداد خانوار و تعداد نمونه ۴ منطقه‌ی مورد مطالعه

منطقه	تعداد خانوار	تعداد پرسشنامه
تپه موسک	۳۸۰۰	۲۱۹
سردشی	۸۵۰	۴۶
کوثر	۹۰۰	۴۹
تفینبی	۸۰۰	۵۱
کل	۶۳۰۰	۳۶۵

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

نتایج به دست آمده از پرسشنامه‌ها در نرم‌افزار Spss وارد شده و مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته‌اند. تجزیه و تحلیل‌ها عمدتاً بر اساس چهار منطقه بوده است. علاوه بر جداول فراوانی در بخش تحلیل آماری از آزمون کولموگراف اسمیرنوف برای تشخیص پارامتریک و ناپارامتریک بودن داده‌ها، ضریب همبستگی کندال توین- بی، برای همبستگی محلات مشابه و از

شکل ۱: موقعیت محدوده‌ی مورد مطالعه

تهیه و ترسیم: نگارنده، ۱۳۹۴

یافته‌ها

ویژگی‌های اجتماعی

بررسی ویژگی‌های اجتماعی حاشیه‌نشینان شهر مریوان (۴ محله‌ی مورد مطالعه) نشان می‌دهد که

ساکنان این مناطق عمدتاً مهاجر نبوده و از سایر محلات شهر به این مناطق نقل مکان کرده‌اند در اکثر مطالعات مهاجران روستایی درصد عمده ساکنان این گونه محلات حاشیه‌نشین را تشکیل

مهاجرت فردی و گروهی کمتر از ۳ درصد مهاجرت‌ها را شامل می‌شود.

میزان باسوادی در میان سرپرستان خانوارها پایین بوده و حدود ۲۷ درصد سرپرستان در محله‌ی سردشی‌ها، ۲۵ درصد در محله کوثر، ۱۷ درصد در محله تفینی‌ها و ۲۶٫۵ درصد پرسش‌شوندگان محله تپه موسک فاقد سواد بوده‌اند که بسیار بالاتر از میانگین کشوری است این موضوع می‌تواند در پروژه‌ی بهسازی و ساماندهی به عنوان نکته‌ای منفی عمل کند و همچنین نشان‌دهنده‌ی میزان محرومیت اجتماعی می‌باشد. در مورد انتخاب محلات حاشیه‌ای برای سکونت، قسمت عمده‌ای از ساکنان به دلیل ارزانی زمین و ارزانی اجاره این محلات را انتخاب کرده‌اند دلایل دیگر شامل وجود اقوام و خویشان و نبود کنترل در ساخت و ساز بوده است.

می‌دهند ولی در این محلات در مهاجرپذیرترین محله (تفینی‌ها) کمتر از ۵۰ درصد، کوثر ۲۸ درصد، سردشی‌ها کمتر از ۳۲ درصد و تپه موسک ۳۵ درصد پرسش‌شوندگان مهاجران روستایی بوده‌اند.

جدول ۳: مبدأ ساکنان محلات حاشیه‌نشین

محللات	داخل شهر-درصد	خارج شهر-درصد
کوثر	۷۲	۲۸
تفینی‌ها	۵۱	۴۹
سردشی‌ها	۶۷	۳۲
تپه موسک	۶۴	۳۵

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

در مورد دلایل مهاجرت مهاجران به ترتیب اهمیت در چهار محله، عوامل اقتصادی، نبود امکانات آموزشی، نبود امکانات بهداشتی، مهاجرت اقوام و آشنایان، ناامنی و عدم امکان کشاورزی را ذکر کرده‌اند. موضوع مهم اینکه مهاجرت‌ها به صورت خانواری بوده و

جدول ۴: دلیل انتخاب محلات حاشیه‌نشین توسط ساکنان

محللات	دلیل انتخاب محله				
	ارزانی زمین و مسکن	ارزانی اجاره	وجود اقوام و خویشاوندان	نبود کنترل ساخت و ساز	بدون دلیل
کوثر	۶۲٫۷	۲۱٫۵	۵٫۶	۳٫۷	۶٫۵
تفینی‌ها	۷۱٫۷	۱۷	۳٫۸	۰	۵٫۷
سردشی‌ها	۶۶	۷٫۵	۱۴	۵٫۵	۷
تپه موسک	۶۵٫۵	۱۵٫۵	۶٫۷	۴٫۳	۷

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

موضوع دیگر اینکه این ۴ محله همگی در کمتر از دو دهه‌ی اخیر شکل گرفته‌اند. حدود ۸۵ درصد ساکنان محله سردشی‌ها و ۹۶ درصد از ساکنان کوثر و ۶۸ درصد از ساکنان تپه موسک کمتر از ده سال است که در محله ساکن هستند. در محله تفینی‌ها که قدیمی‌تر به نظر می‌رسد ۳۲ درصد جمعیت بیشتر از ۱۰ سال است که در محله ساکن هستند.

از نظر پرسش‌شوندگان، نهاد حل مشکلات محله از نظر ۶۷ درصد ساکنان عمدتاً ریش سفیدان محلات هستند این موضوع در محله کوثر و سردشی‌ها کمتر است که عمدتاً به این دلیل است که ساکنان بیشتر از داخل شهر به این محله‌ها آمده‌اند و محله کمتر بافت روستایی دارد ولی در دو محله دیگر که بافت روستایی دارد عمدتاً ریش سفیدان این نقش را دارند.

جدول ۵: مدت زمان سکونت در محلات مورد مطالعه

محلات	تا ۵ سال - درصد	۶ تا ۱۰ سال - درصد	۱۱ تا ۱۵ سال - درصد	بیشتر از ۱۵ سال - درصد
کوثر	۷۹,۴	۱۸,۷	۱,۹	۰
تفینی	۳۲,۱	۳۴	۱۹,۸	۱۲,۳
سردشی‌ها	۵۷,۹	۲۷,۱	۷,۵	۵,۶
تپه موسک	۴۸	۱۹,۳	۱۶,۴	۱۶

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

ویژگی اقتصادی

فوق‌الذکر وجود دارد ویژگی‌هایی از جمله پایین بودن سطح سواد و مهارت، مهاجر بودن بخشی از ساکنان در انتخاب شغل آنها مؤثر بوده است.

بررسی ویژگی‌های اقتصادی محلات نشان می‌دهد ارتباط زیادی بین ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی

جدول ۶: وضعیت شغلی سرپرستان در محلات حاشیه‌نشین (درصد)

محلات	بیکار	کارگر ساختمانی	آزاد	کارمند	سایر
کوثر	۱۵	۲۳,۴	۳۹,۳	۱۵	۳,۷
تفینی‌ها	۱۳,۲	۲۴,۵	۴۹,۱	۴,۷	۸,۵
سردشی‌ها	۱۶,۸	۵,۶	۴۱,۱	۱۳,۱	۲۳,۴
تپه موسک	۱۸,۳	۲۲,۷	۴۶	۶	۷

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

هستند. بخشی از ساکنان دو محله کوثر و سردشی‌ها به دلیل شرایط مناسب‌تر کالبدی این دو محله دارای شغل اداری هستند (۱۵ و ۱۳,۱ درصد).

ویژگی کالبدی

بر اساس داده‌های به دست آمده از پرسشنامه، آسفالت نبودن سطح معابر، شیب زیاد و پلکانی بودن بافت بعضی از محلات، خدمات شهری نامناسب، شبکه‌ی دسترسی نامناسب و کم‌عرض، نبود نقشه از پیش طراحی شده، نبود فضای باز در سکونتگاه‌ها و محلات و نبود فضاهای آموزشی و تفریحی از مهمترین مشکلات کالبدی محلات حاشیه‌نشین به شمار می‌رود که در طیفی از تا حدی مناسب (در محله کوثر و سردشی‌ها) تا کاملاً نامناسب (تفینی‌ها و تپه موسک) قرار گرفته است. دو محله تپه موسک و تفینی‌ها در شیب زیاد و زمین‌هایی که به نوعی جزء اراضی ملی

میزان بیکاری (۱۵ درصد) با اندکی تفاوت در حد میانگین کلی کشور است و شغل بخش عمده‌ی ساکنان (۴۳ درصد) شغل آزاد می‌باشد بخشی از سرپرستان نیز کارگر ساختمانی هستند که فصلی بودن و رکود در نیمی از سال وضعیت اقتصادی آنها را به خوبی نشان می‌دهد. بخشی از پرسش‌شوندگان شغل خود را در محله‌ی سردشی‌ها ذکر نکرده‌اند که این افراد عمدتاً در تبادلات رسمی و غیررسمی مرزی فعالیت دارند. موضوع مهم اینکه وضعیت اقتصادی محله‌ی تفینی‌ها و تپه موسک نامناسب‌تر از دو محله‌ی دیگر می‌باشد و این موضوع در شرایط کالبدی آنها نیز کاملاً خود را نشان می‌دهد. موضوعی که نباید از نظر دور داشت اینکه حدود نیمی (۴۹,۶ درصد) از سرپرستان فاقد هر نوع بیمه و تأمین اجتماعی هستند که این موضوع در نوع شغل ساکنان که آزاد و ساختمانی ذکر شده ریشه دارد و معمولاً شامل شغل‌هایی با ماهیتی نامطمئن (مثل تبادلات مرزی)

منطقه‌ی سردشی‌ها و ۷۹ درصد منطقه‌ی تپه‌موسک کمتر از ۱۰ سال و ۵۶ درصد ساختمان‌های محله‌ی تفرینی‌ها بیشتر از ۱۵ سال قدمت دارند که نشان از جدید بودن سه محله‌ی کوثر و تپه‌موسک و سردشی‌ها و در همان حال نشان از فرسودگی بیشتر ساختمان‌های منطقه‌ی تفرینی‌ها دارد.

قرار می‌گیرند واقع شده‌اند ولی دو منطقه‌ی کوثر و سردشی در زمین‌هایی که قبلاً کشاورزی بوده‌اند واقع شده‌اند. از نظر قدمت ساختمان‌ها بخش عمده‌ی ساختمان‌های چهار محله کمتر از ۱۰ سال قدمت دارند در این میان ۷۳ درصد ساختمان‌های منطقه‌ی کوثر کمتر از ۵ سال، ۸۵ درصد ساختمان‌های

جدول ۷: قدمت ساختمان‌ها (درصد)

قدمت ساختمان‌ها				محللات
بیشتر از ۱۵ سال	۱۰ تا ۱۵ سال	۵ تا ۱۰ سال	کمتر از ۵ سال	
۰	۱۸	۱۶,۸	۷۳,۹	کوثر
۵۶	۳,۸	۱۸,۹	۵,۷	تفرینی‌ها
۰	۵,۶	۳۱,۸	۵۳,۳	سردشی‌ها
۱۶,۴	۱۴,۵	۲۳,۶	۴۵,۵	تپه‌موسک

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

نشان از مناسب بودن شرایط اقتصادی ساکنان این دو محله به نسبت محللات حاشیه‌نشین است ولی در منطقه‌ی تفرینی‌ها ۷۶ درصد و در محله‌ی تپه‌موسک ۷۳ درصد ساختمان‌ها یک طبقه هستند که نشان‌دهنده‌ی شرایط نامناسب این دو منطقه به نسبت دو منطقه‌ی دیگر است. از نظر تعداد اطاق دو محله‌ی سردشی‌ها با ۷۸,۵ درصد و کوثر با ۶۵,۴ درصد دارای دو اطاق می‌باشند که وضعیت بهتری به نسبت منطقه‌ی تفرینی‌ها با ۴۳,۴ درصد و تپه‌موسک با ۳۹ درصد با دو اطاق می‌باشند.

این وضعیت نیازمند توجه بیشتری است بخصوص اگر با وضعیت مصالح به کار رفته در بناهای این محدوده‌ها سنجش شود که ۸۰ درصد منازل تپه‌موسک و ۷۶ درصد منازل مردم در محله تفرینی‌ها از مصالح ترکیبی (بادوام و بی‌دوام) ساخته شده‌اند این مقدار برای محله‌ی کوثر ۵۵ درصد و برای محله سردشی‌ها ۴۴ درصد می‌باشد که وضعیت به نسبت بهتری را در این دو محله نشان می‌دهد. از نظر تعداد طبقات در دو محله‌ی کوثر و سردشی‌ها به ترتیب ۵۱,۴ و ۸۶ درصد ساختمان‌ها دو طبقه هستند که

جدول ۸: میانگین متراژ واحد مسکونی

متراژ واحد مسکونی (متر)					محللات
بیشتر از ۱۵۰	۱۲۰ تا ۱۵۰	۱۰۰ تا ۱۲۰	۸۰ تا ۱۰۰	کمتر از ۸۰ متر	
۱,۹	۵,۶	۲۷,۱	۴۳	۱۶,۸	کوثر
۱,۹	۱,۹	۱,۹	۵۵,۷	۳۶,۸	تفرینی‌ها
۴,۷	۳۸,۳	۱۶,۸	۳۰,۸	۷,۵	سردشی‌ها
۱,۹	۳	۷	۵۳,۸	۳۴,۲	تپه‌موسک

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

۴۷,۵ در تپه موسک). همچنین بایستی در نظر داشت که در دو منطقه کوثر و سردشی‌ها بیشترین میانگین متراژ واحد مسکونی مربوط به متراژ ۱۰۰ تا ۱۲۰ و ۱۲۰ تا ۱۵۰ متر می‌باشد ولی در دو منطقه تپه موسک و تفرینی‌ها بیشترین میانگین مربوط به کمتر از ۸۰ متر و ۸۰ تا ۱۰۰ متر می‌باشد که نشان‌دهنده محرومیت بیشتر این دو منطقه می‌باشد.

از نظر میانگین متراژ زمین واحد مسکونی در چهار محله تفاوت‌هایی وجود دارد. در محله کوثر بیشترین میانگین مربوط به حداکثر ۸۰ متر است (۴۱ درصد) و در مورد سردشی‌ها این میانگین بیشتر مربوط متراژ ۸۰ تا ۱۰۰ می‌باشد (۴۵,۸ درصد) در منطقه تفرینی‌ها و تپه موسک میانگین متراژ زمین واحد مسکونی ۸۰ تا ۱۰۰ متر است (۵۲,۸ درصد تفرینی و

جدول ۹: نوع اسکلت واحد مسکونی

اسکلت واحد مسکونی (متر)			محللات
بتونی	فلزی	بدون اسکلت	
۰	۹۴,۴	۳,۷	کوثر
۵,۷	۴۰,۶	۵۳,۷	تفرینی‌ها
۳,۷	۸۵,۰	۱۱,۲	سردشی‌ها
۶,۳	۴۵,۴	۴۳,۵	تپه موسک

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

مشکلات محللات تفرینی‌ها با ۹۰,۶ درصد، تپه موسک با ۸۴,۴ درصد، کوثر با ۷۴,۸ درصد و سردشی‌ها با ۷۹,۴ درصد حاضر به مشارکت شده‌اند. موضوع مهمی که بایستی مدنظر باشد این است که دو منطقه تپه موسک و تفرینی‌ها در شیب قرار گرفته‌اند و قیمت زمین در این دو منطقه پایین‌تر از دو منطقه کوثر و سردشی‌ها می‌باشد در حالی که دو محله کوثر و سردشی‌ها در مناطق با شیب کم و مناسب ساخت و ساز هستند اگرچه خارج از طرح تفصیلی شهر می‌باشند.

از نظر اسکلت واحدهای مسکونی در دو منطقه تفرینی‌ها و تپه موسک بخش عمده‌ای از منازل دو منطقه فاقد اسکلت می‌باشند که نشان‌دهنده استحکام نامناسب منازل این دو منطقه و ناامنی این واحدها در زمان وقوع مخاطرات می‌باشد. همچنین وضعیت نامناسب اقتصادی ساکنان را هم نشان می‌دهد با این وجود دو منطقه سردشی‌ها و کوثر وضعیت به نسبت مناسب‌تری دارند چرا که بیشتر از ۸۵ درصد منازل دارای اسکلت می‌باشند. از نظر آمادگی برای مشارکت در بهسازی و ساماندهی

جدول ۱۰: آزمون کولموگراف اسمیرنوف برای پارامتریک بودن و نبودن داده‌ها

		اجتماعی	کالبدی	اقتصادی
بیشترین تفاوت	مقدار مطلق	۰.۳۰۵	۰.۲۷۰	۰.۹۲
	مقدار مثبت	۰.۳۰۵	۰.۲۷۰	۰.۰۰
	مقدار منفی	۰.۰۰۰	۰.۰۰۰	-۰.۹۲
کولموگراف اسمیرنوف Z		۲,۲۲۳	۱,۹۶۹	g ۱,۲۲۲
سطح معناداری		۰.۰۰۰	۰.۰۰۱	۰.۰۲۰

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

بی‌کندال و برای مقایسه دو دسته از محله‌ها از آزمون ناپارامتریک یومن-ویتنی استفاده شده است. در واقع با آزمون انجام شده مشخص شد به دلیل نوع داده‌های سه بخش بایستی از آزمون‌های متناسب استفاده کرد.

همانطور که در جدول شماره‌ی ۱۰ مشاهده می‌شود داده‌های مربوط به متغیرهای اجتماعی، کالبدی و اقتصادی ناپارامتریک هستند به همین دلیل برای بررسی رابطه بین محله‌هایی که دارای ویژگی‌های نزدیک به هم هستند از آزمون ناپارامتریک تاوی-کندال

جدول ۱۱: همبستگی دو محله از نظر ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی

		تفینی	تپه موسک
کندال	تاوی- بی‌تفینی	ضریب همبستگی	۱,۰۰۰
		سطح معنی‌داری	۰
		فراوانی	۵۱
تپه موسک	تپه موسک	ضریب همبستگی	-۲۱۴**
		سطح معنی‌داری	۰
		فراوانی	۵۱
معنی دار بودن همبستگی در سطح ۰,۰۱			

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

ناحیه‌ی بحرانی است. پس با ۰/۹۹ اطمینان می‌توان فرض تفاوت محله‌ها را از نظر ویژگی‌های مذکور رد و در مقابل فرض همبسته بودن آماری آنها را تأیید کرد در واقع بر اساس آزمون آماری صورت گرفته این دو محله ویژگی‌هایی شبیه به هم دارند.

همانطور که در جداول شماره ۱۱ مشاهده می‌شود از نظر سه ویژگی اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بین دو محله (تفین و تپه‌موسک) رابطه‌ی آماری معناداری وجود دارد. یعنی از نظر ویژگی‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی دو محله به هم نزدیک هستند. همچنین مقدار (۰/۰۰۰) سطح معناداری کوچکتر از

جدول ۱۲: همبستگی بین دو محله‌ی کوثر و سردشی از نظر ویژگی‌های سه‌گانه

		سردشی	کوثر
تاوی-بی کندال	سردشی	ضریب همبستگی	۱,۰۰۰
		سطح معنی‌داری Sig	۰
		فراوانی	۴۶
کوثر	کوثر	ضریب همبستگی	۰,۴۴۶**
		سطح معنی‌داری	۰
		فراوانی	۴۶
معنی‌دار بودن همبستگی در سطح ۰,۰۱			

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

مورد مطالعه‌ی همبستگی آماری معناداری وجود دارد. براساس این نتیجه فرض آماری رد و فرض محقق مورد پذیرش قرار می‌گیرد. در واقع این دو محله از نظر ویژگی‌های گفته شده به هم نزدیک هستند.

همانطور که در جداول شماره‌ی ۱۲ مشاهده می‌شود از نظر سه ویژگی اقتصادی، اجتماعی و کالبدی بین دو محله (سردشی و کوثر) رابطه‌ی آماری معناداری وجود دارد. بنابراین به لحاظ آماری در شاخص‌های فضایی-کالبدی، اقتصادی و اجتماعی، در بین دو محله‌ی

جدول ۱۳: آزمون یومن ویتنی، بین دو گروه محله (تفینی و تپه موسک) با (کوثر و سردشی) از نظر ویژگی‌های سه گانه (اجتماعی، کالبدی و اقتصادی)

سطح معناداری	ویلکاکسون	یومن ویتنی	مجموع میانگین	دامنه میانگین	فراوانی	محله
...	۹۴۵۷,۰۰۰	۳۶۷۹,۰۰۰	۱۳۳۳۴,۰	۱۲۵,۷۹	۹۶	تپه موسک - تفین
						کوثر - سردشی
						کل
...	۹۵۳۲,۵۰۰	۳۷۵۴,۵۰۰	۱۳۲۵۸,۵۰	۱۲۵,۰۸	۹۵	تپه موسک - تفین
						کوثر - سردشی
						کل
.۵۸۹	۱۱۱۱۲,۰۰۰	۵۴۴۱,۰۰۰	۱۱۱۱۲,۰۰	۱۰۴,۸۳	۹۵	تپه موسک - تفین
						کوثر - سردشی
						کل

مأخذ: مطالعات میدانی نگارنده، ۱۳۹۴

همان حال که دو محله‌ی کوثر و سردشی از نظر شاخص‌های بررسی شده به هم نزدیک هستند در همان حال با دو محله تفینی و تپه موسک دارای تفاوت در شاخص‌ها می‌باشند.

نتایج

نتایج حاصل از یافته‌ها و تجزیه تحلیل‌های پرسشنامه در چهار منطقه‌ی غیر رسمی مورد بررسی (کوثر، تفینی، تپه‌موسک، سردشی) نشان می‌دهد این مناطق از نظر شاخص‌های کالبدی، اقتصادی و اجتماعی در دو الگوی سکونتی قابل تقسیم‌بندی می‌باشند. الگوی اول (الگوی متداول) که در این تحقیق دو منطقه‌ی تفینی و تپه‌موسک را شامل می‌شود شرایطی مشابه سایر سکونتگاه‌های غیررسمی در کشور دارد این ویژگی‌ها در زمینه‌ی کالبدی و

نتایج جدول شماره‌ی ۱۳ نشان می‌دهد که بین گروه اول یعنی دو محله (تپه موسک - تفین) با گروه دوم یعنی دو محله (کوثر-سردشی) از نظر دو ویژگی (اجتماعی و کالبدی) تفاوت آماری معناداری وجود دارد. همچنین مقدار (۰/۰۰۰) سطح معناداری کوچکتر از ناحیه بحرانی است پس با ۰/۹۹ اطمینان می‌توان فرض تفاوت میانگین محله‌ها را تأیید و در مقابل فرض یکسانی آماری آنها را رد کرد. مقدار (۰/۵۸۹) سطح معناداری ویژگی اقتصادی نشان می‌دهد که بین دو گروه از محله‌ها تفاوت آماری معناداری در بُعد اقتصادی وجود ندارد. می‌توان گفت که این محله‌ها از نظر ویژگی اقتصادی دارای وضعیت نسبتاً مشابه و یکسانی هستند ولی در دو ویژگی دیگر با هم متفاوت هستند بطور خلاصه می‌توان گفت در

و متأخر است به نظر می‌رسد اگر الگوهای ذکر شده در این تحقیق در سایر شهرهای کشور نیز تکرار شود شاهد تغییراتی در ویژگی‌های اجتماعی اقتصادی و کالبدی این سکونتگاه در دوره‌ی اخیر هستیم که لازم است علاوه بر بررسی در مورد وجود این الگوها در سایر شهرهای کشور، دلایل و عوامل شکل‌گیری این شیوه از سکونتگاه‌های غیررسمی نیز بررسی شود زیرا الگوهای جدید روش‌های مدیریت و ساماندهی متفاوتی را نیاز خواهد داشت.

پیشنهادات

- ۱- رشد سکونتگاه‌های نیمه رسمی در زمین‌های که از نظر اداری تحت مدیریت منابع طبیعی و جهاد کشاورزی می‌باشند صورت گرفته است در نتیجه لازم است این دو سازمان با هماهنگی شهرداری در کنترل زمین‌های اطراف شهر بیشتر تلاش کنند.
- ۲- با توجه به رشد سریع این سکونتگاه‌ها در ۱۵ ساله اخیر، لازم است سازوکاری اداری که منجر به تسهیل رشد این سکونتگاه‌ها شده است شناسایی و اصلاح گردد و از این طریق، رشد و گسترش این مناطق کم شده و می‌توان آنچه را که تاکنون ساخته شده ساماندهی کرد.
- ۳- نظر به اینکه وضعیت اقتصادی، اجتماعی و کالبدی محلات نیمه‌رسمی به محلات رسمی نزدیک‌تر است پس از تحقیقات لازم در مورد علل تشکیل و روش‌های مدیریت و ساماندهی این مناطق، می‌توان این محلات را در اولویت ارتقاء، بهسازی و ساماندهی قرار داد.
- ۴- در صورت وجود محلاتی با این الگو (الگوی نیمه رسمی) در سایر شهرهای کشور لازم است در مورد آنها تحقیق بیشتر صورت گیرد زیرا در صورت تکرار این الگوها در سایر شهرها به نظر می‌رسد یک الگوی جدید از سکونتگاه‌های غیررسمی در کشور در حال شکل‌گیری است.

اقتصادی و اجتماعی قابل تشخیص است این دو سکونتگاه در عین اینکه دارای شباهت‌زیادی با یکدیگر هستند در همان حال با دو سکونتگاه دیگر یعنی کوثر و سردشی دارای ویژگی‌های متفاوتی می‌باشند. الگوی دوم (الگوی نیمه‌رسمی) و در این تحقیق شامل دو منطقه‌ی کوثر و سردشی می‌شود نوعی سکونتگاه است که با توجه به ویژگی‌های مورد بررسی، وضعیت مناسب‌تری از نظر ویژگی‌های مورد بررسی نسبت به الگوی اول داشته و بین دو نوع سکونتگاه رسمی و غیررسمی قرار می‌گیرد. این نوع سکونتگاه ویژگی متفاوتی هم با بافت غیررسمی و هم رسمی دارد و در واقع بخشی از ویژگی‌های هر دو نوع بافت را نیز همزمان دارا می‌باشد. براساس یافته‌های پژوهش، موضوعی که در مورد این سکونتگاهها قابل توجه است اینکه عمده‌ی ساکنان این مناطق، روستایی نیستند بلکه ساکنان شهر هستند که به این نواحی رانده شده‌اند و مهاجران روستایی کمتر از نیمی از ساکنان این مناطق را تشکیل می‌دهند. پژوهش‌هایی که در مورد گونه‌شناسی و الگوشناسی سکونتگاه‌های غیر رسمی انجام شده، محلاتی که شرایط مناسبی دارند را با عنوان سکونتگاه‌های امید و نقطه‌ی مقابل آن را سکونتگاه‌های یاس نامیده‌اند از جمله این مطالعات در داخل کشور پژوهش صرافی و ایراندوست می‌باشد که با الهام از نظریه‌ی استاکس صورت گرفته است. این گونه محلات بر اساس نظریات استاکس و مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل هم قابل تحلیل هستند با این تفاوت که بر اساس مطالعات استاکس و مرکز سکونتگاه‌های سازمان ملل و تحقیق صرافی و ایراندوست، سکونتگاه‌های امید در طی زمان شکل می‌گیرند در حالی که بر اساس نتایج مطالعه حاضر، سکونتگاه‌های دارای الگوی ترکیبی، از ابتدای شکل‌گیری این شرایط را داشته‌اند و با گذشت زمان به وضعیت کنونی نرسیده‌اند.

بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، زمان تشکیل بخش عمده‌ای از الگوی نیمه‌رسمی کمتر از ۱۵ سال

منابع

- استانداری کردستان (۱۳۹۳). سالنامه آماری ۱۳۹۲ استان کردستان. سنندج.
- ایراندوست، کیومرث؛ محمد اعظمی؛ روح‌الله تولایی (۱۳۹۳). شاخص‌های تعیین و تعریف سکونتگاههای غیررسمی در ایران، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای در ایران، سال ششم. شماره ۲۱. تابستان ۱۳۹۳. ۶۰-۴۳.
- ایراندوست، کیومرث؛ مظفر صرافی (۱۳۹۰). یأس و امید در سکونتگاههای غیررسمی، مطالعه موردی: شهر کرمانشاه. فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی. سال هفتم. شماره ۲۶. صفحه ۲۲۱-۲۰۱.
- ایراندوست، کیومرث؛ هوشمند علیزاده؛ لیلا خسروانی؛ روح‌الله تولایی (۱۳۹۲). گونه‌شناسی سکونتگاههای غیر رسمی در شهرهای ایران، مطالعه تطبیقی شهرهای سنندج و کرمانشاه. نامه معماری و شهرسازی. دانشگاه هنر. شماره ۱۰. صفحات ۱۰۴-۹۱.
- ایراندوست، کیومرث؛ مظفر صرافی (۱۳۸۶). یاس و امید در سکونتگاههای غیررسمی، نمونه موردی: شهر کرمانشاه. فصلنامه رفاه اجتماعی. شماره ۲۶. سال هفتم. ۲۲۱-۲۰۱.
- آمایش سرزمین وطن (۱۳۹۰). طرح توانمندسازی سکونتگاههای غیررسمی شهر مریوان، جلد اول. ویرایش اول. شناخت گستره فقر در شهر مریوان.
- پاتر رابرت. ب؛ ایوانز، سلی لوید (۱۳۸۴). شهر در جهان در حال توسعه (ترجمه کیومرث ایراندوست و دیگران) انتشارات سازمان دهیاری‌ها و شهرداری‌های کشور.
- پیران، پرویز (۱۳۷۳). آلودگی‌نشینی در ایران، دیدگاههای نظری با نگاهی به شرایط ایران، مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۸۷-۸۸. صفحات ۹۶-۱۰۱.
- پیران، پرویز (۱۳۶۸). تقدم و تسلط شهری در جهان سوم، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، اسفند. شماره ۲۴. صفحات ۳۷-۳۴.
- پیران، پرویز (۱۳۷۷). شهر شهروندمدار، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، مرداد و شهریور. شماره ۱۳۲-۱۳۱. صفحات ۱۰۳-۹۶.
- پیران، پرویز (۱۳۸۱). بازهم در باب اسکان غیررسمی، مورد: شیرآباد زاهدان، مجله هفت شهر. اسفند ۱۳۸۱. صفحات ۲۴-۷.
- پیران، پرویز (۱۳۸۷). از اسکان غیررسمی تا اسکان نایابی (در جستجوی راه حل)، مجله هفت شهر، شماره ۲۳ و ۲۴، بهار و تابستان، صفحات ۱۴-۳۰.
- حیدری‌نوشهر، مه‌ری؛ اصغر نظریان (۱۳۹۰). بررسی عوامل موثر بر حاشیه‌نشینی و بازتاب‌های آن، با تاکید بر کاربری‌خدمات شهری، مورد: شهر یزد. فصلنامه جغرافیایی سرزمین. سال هشتم. شماره ۳۱. پاییز ۱۳۹۰. صفحات ۴۹-۳۱.
- رضویان، محمدتقی (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، تهران. انتشارات منشی.
- شیعه، اسماعیل؛ کیومرث حبیبی؛ حامد کمالی‌نسب (۱۳۸۹). الگوی شناسایی سکونتگاههای غیررسمی با بکارگیری مدل AHP در محیط GIS. مجله آرمانشهر. شماره ۴. بهار و تابستان ۱۳۸۹. صفحات ۸۵-۷۷.
- صرافی، مظفر (۱۳۷۹). جهانی شدن، شهر و شهری شدن جهان: طرح مسأله‌ای برای جنوب، فصلنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی. شماره ۱۵۶-۱۵۵. صفحات ۱۶۷-۱۶۴.
- صرافی، مظفر (a) (۱۳۸۱). به سوی نظریه‌ای برای ساماندهی اسکان غیررسمی- از حاشیه‌نشینی تا متن شهرنشینی، مجله هفت شهر. دوره ۱. شماره ۸. تابستان ۱۳۸۱. صفحه ۱۱-۵.
- صرافی، مظفر (b) (۱۳۸۱). به سوی تدوین راهبرد ملی از پراکنده‌کاری گزینشی تا همسویی فراگیر، هفت شهر شماره ۹ و ۱۰. پاییز و زمستان ۱۳۸۱. صفحات ۷-۳.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۲). بازنگری ویژگی‌های اسکان خودانگیخته در ایران، در جستجوی راهکارهای توانمندسازی، در حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، (مجموعه مقالات) دانشگاه علوم بهزیستی. جلد دوم.

- Flix oriena sirueri (2015). Comparing spatial patterns of informal settlement between Nairobi and Dar al salaam, master of science dissertation, twente university of Netherlands.
- Hall, Peter and Ulrich, prefier (2000). Urban future 21, a global agenda for twenty first century Cities, E&FN span London
- M.ishtiyag and Sunil Kumar (2011). Typology of Informal Settlements and Distribution of Slums in the NCT, Delhi, Journal of Contemporary India Studies: Space and Society, Hiroshima University, Vol.1: 37-46, 2011
- Perlman, Janice E (2004). "Marginality: From Myth to Reality in the Favelas of Rio de Janeiro, 1969-2002", in: Roy, Ananya & Nezar Alsayyad (Eds.).
- Piran, p (2002). poverty alleviation in sistan and baluchestan: the case of shirabad, UNDP
- Tsenkova,Sasha (2009). SELF- MADE CITIES. united nation economic commission for Europe region, Geneva, Switzerland.
- UN Habitat (2012). urban planning for leaders, UN habitat for a better urban future.
- Un- habitat (2012). state of worlds cities, 2012-2013, Nairobi, Kenya, United nation human settlements program.
- Un- habitat (2014). street as tools for urban transformation in slums: a street- led approach to city-wide slum upgrading. Nairobi, Kenya: United Nation human settlement program.
- UN, Habitat (2003). the challenge of slums; global report on human settlements and metropolitanisation. Available at \ <http://www.unhabitat.org>.
- UN-Habitat (2004). State of world's cities: trends in sub-Saharan Africa urbanization.UN habitat series.
- صرافى، مظفر؛ علیرضا محمدى (۱۳۸۴). شکل‌گیری و گسترش اسکان غیررسمی، علل، چالش‌ها و راهبردها، مطالعه موردی: محله ترانس در شهر زنجان، نشریه علوم زمین شماره ۱۱. صفحات ۷۹-۵۹.
- صرافى، مظفر (۱۳۸۷). ساماندهی سکونتگاههای غیررسمی کشور در پرتو حکمروایی خوب شهری، هفت شهر شماره ۲۳ و ۲۴. بهار و تابستان ۱۳۸۷. صفحات ۴-۱۴.
- گیلبرت، آلن؛ ژوزف گالکر (۱۳۷۵). شهرها، فقر و توسعه (ترجمه پرویز کریمی ناصری)، شهرداری تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تفصیلی شهرستان مریوان.
- Divyani Kohli and Richard Sliuzas and Norman Kerle and Alfred Stein (2012). An ontology of slums for image-based classification, Computers, Environment & Urban Systems 36(2012)154-163
- B.W. Wekesa and G.S. Steyn and F.A.O. (Fred) Otieno (2011). A review of physical and socio-economic characteristics and intervention Approaches of informal settlements, Habitat International 35 (2011) 238-245
- Bogdan Suditu and Daniel-Gabriel Vâlceanu (2013). Informal settlements and squatting in Romania: socio-spatial patterns and typologies, Human Geographies-Journal of Studies & Research in Human Geography 7.2(2013)65-75.
- Divyani kohli(2015).Identifying & classification slum areas using remote sensing, supervisor, H.Brinksma, dissertation faculty of geo-information science and earth observation. Twente University Netherland.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی